

Myötäjuoksijan yksinpuhelu

Jäähyväisluento Tampereen yliopistossa 27.5.2009

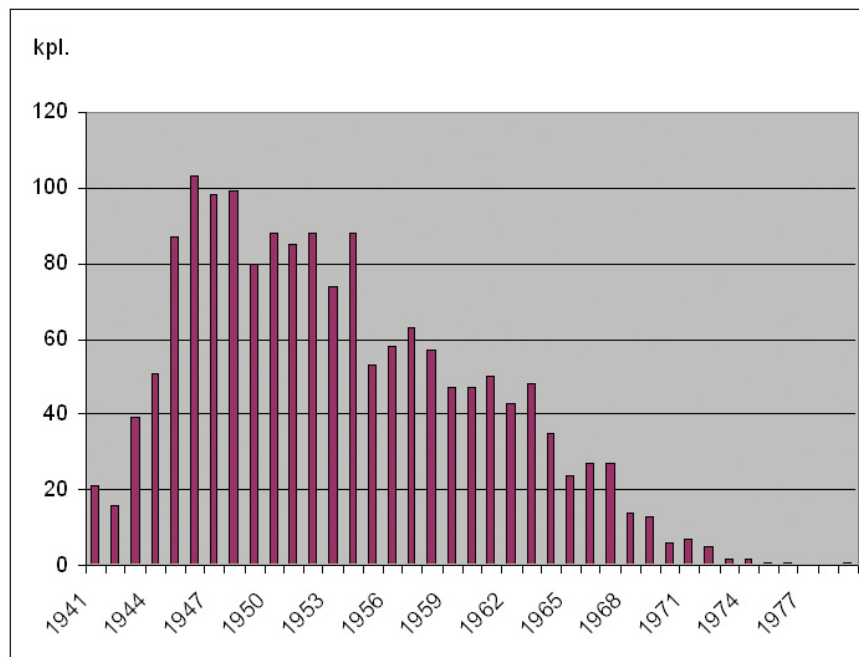

Herra dekaani, rouva rehtori, hyvät naiset ja herrat.

Eletään vuotta 1971 ja Suomen soitetuin kappale on Fredin Rakkaustarina. Silloin 38 vuotta sitten Tampereen Yliopiston kansleri V. J. Sukselainen nimitti minut tiedotus-opin, suluissa radio- ja televisio-opin, professoriksi. Olin nimityksen saadessani 29-vuotias. Täytin kesäkuussa 30 ja aloitin Pohjoismaiden ensimmäisenä sähköisen viestinnän professorina elokuussa 1971.

Kohtalon oikusta päädyin Suomen nuorimmaksi professoriksi, kuten olin 15-vuotiaana päätynyt Suomen nuorimmaksi radioselostajaksi Sauvo Puhtilan vetämään Nuorten Radioon. Olin saanut äidinmaidossa toimeliaan luonteenlaadun ja satuin olemaan sopivaan aikaan sopivassa paikassa. Kohtalo teki minusta myötäjuoksijan, jolle ovet aukesivat itsestään ja joka riensi eteenpäin haasteesta toiseen. Juoksu on ollut jatkuvaa eikä ajan kulumista ole ollut aikaa miettiä ennen kuin nyt, jolloin uutiset 50 vuoden takaisista asioista ovat elävästi mielessä; olin silloin abiturientti.

Olen Suomen virkaiässä vanhin professori. Meitä 1941 syntyneitä on tänä vuonna virassa vielä parikymmentä, mutta näistä eläkkeelle siirtyjistä kaikki ovat saaneet nimityksen minua myöhemmin. Professorikunnan ikärakenne painottuu 1940-luvun lopulla ja 1950-luvulla syntyneisiin. Seuraavien kymmenen vuoden kuluessa puolet professorikunnastamme vaihtuu. Uraputkessa on siis vetoa, ellei sitten käy niin kuin omalle viralleni, joka säästösyistä pannaan jäihin.

Virassa olevien professorien syntymävuodet (lähde: Professoriliitto).

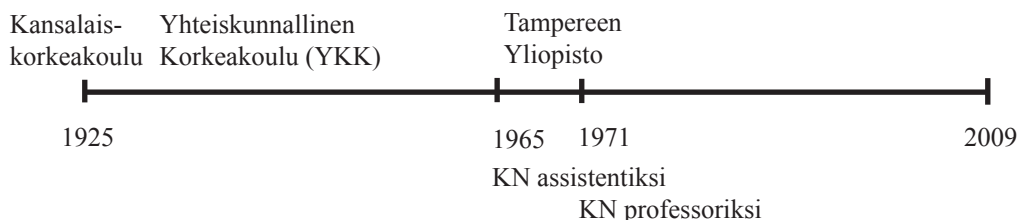
Oman akateemisen urani olin aloittanut jo vuonna 1965 tullessani Yhteiskunnallisen Korkeakoulun eli YKK:n assistentiksi lehdistö- ja tiedotusoppi -nimiseen oppiaineeseen. Silloin Yleisradion pääjohtajana oli ensimmäistä vuottaan Eino S. Repo ja silloin listaykkösenä oli Katri-Helenan Minne tuuli kuljettaa. Minut tuuli kuljetti Helsingin yliopistosta tänne Tampereelle, missä rupesin pitämään proseminaaria ja tutkimuspraktikumia. Tuona lukuvuotena taloon tuli ensimmäinen tietokone, jolla praktikumin tekemiä mittauksia ajettiin. Kursseillani istuivat monet niistä toimittajista, jotka pian rekrytoitiin Yleisradion uutistoimitukseen.

Sähköinen media vakiinnutti asemansa YKK:n ohjelmassa samana vuonna 1965, kun lehdistö- ja tiedotusoppiin perustettiin radio- ja tv-linja vetäjänä Yleisradion apulaisjohtaja *Helge Miettunen*. Hän oli väitellyt jo 1940-luvun lopulla elokuvan estetiikasta ja sai nyt nimityksen YKK:n dosentiksi. Pääosa tämän linjan opetuksesta annettiin Helsingissä Yleisradion koulutustoiminnan yhteydessä sijoitettuna Viiskulman elokuvateatteri Meranoon, jonka sadat tuon ajan toimittajat ja ohjelma-avustajat muistavat. Miettunen oli ”Meranon yliopiston” rehtori ja minä häärin hänen adjutanttinaan assistenttuurini ohella pitämällä peruskurssia sekä toimimalla sihteerinä Yleisradion rahoittaman yliopistotutkimuksen ohjausryhmässä.

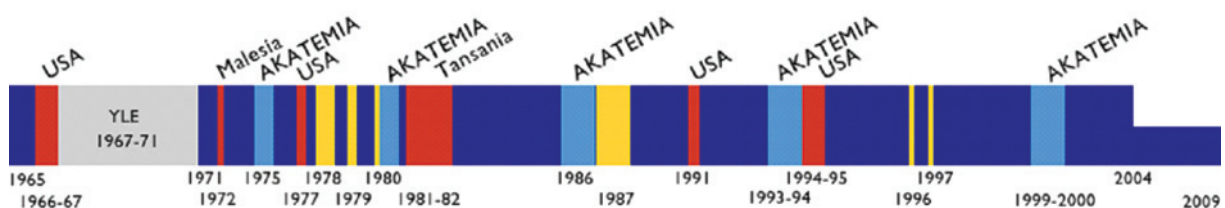

Kuusikymmentäluvulla television myötä rajuun kasvuun kääntynyt Yleisradio ryhtyi siis viestinnän opetuksessa ja tutkimuksessa ainutlaatuihin yhteistyöhön tämän oppilaitoksen kanssa. Alan akateeminen auktoriteetti oli silloin professori *Raino Vehmas*. Kaukonäköisenä miehenä hän ei ruvennut suojelemaan lehdistöoppia ”elektronimediain” vaikutukselta vaan päinvastoin veti ne mukaan ”kommunikaatio-opin” sateenvarjon alle. Joku muistaa hänen ennustaneen jo 40 vuotta sitten, että lehteä luetaan aikanaan tv-ruudulta. Vehmas piti virkaanastujaisluentonsa tässä samassa salissa lokakuussa 1964. Siinä tilaisuudessa muuten minä vierailin ensimmäistä kertaa YKK:ssä. En siis ollut talon kasvatti kuten oli toinen assistentti Erkki Teikari. Silti Vehmas poimi minut assistenttikseen samalla kun jatkoin opintojani Helsingin yliopiston psykologiassa.

Vuoden assistenttina toimittuani Vehmas lähetti minut syksyllä 1966 opettajavaihdossa USA:han. Sieltä en enää palannut Tampereelle vaan siirryin Yleisradion tutkimus- ja suunnitteluosastolle hyvässä yhteisymmärryksessä Vehmaksen ja hänen ystävänsä, YKK:n tutkimuslaitoksen johtajan Yrjö Littusen kanssa. Kun Tampereen Yliopistoksi muuttunut talo sai 1960-luvun lopussa uuden professuurin nimenomaan radio- ja tv-oppia varten, Raino kuiskasi Reporadiossa häärivän Kallen korvaan, että on syytä väitellä pian jottei virka mene sivu suun. Väittelinkin sitten respiittivuoden lopulla ja virantäyttöprosessin päätteeksi ohitin entisen esimieheni Miettusen. Vaiheikas prosessi dokumentoitiin kirjana (Antero Jyräki, Yrjö Littunen & Eino S. Repo: *Miten professoria tehdään*. Helsinki: Otava 1971).

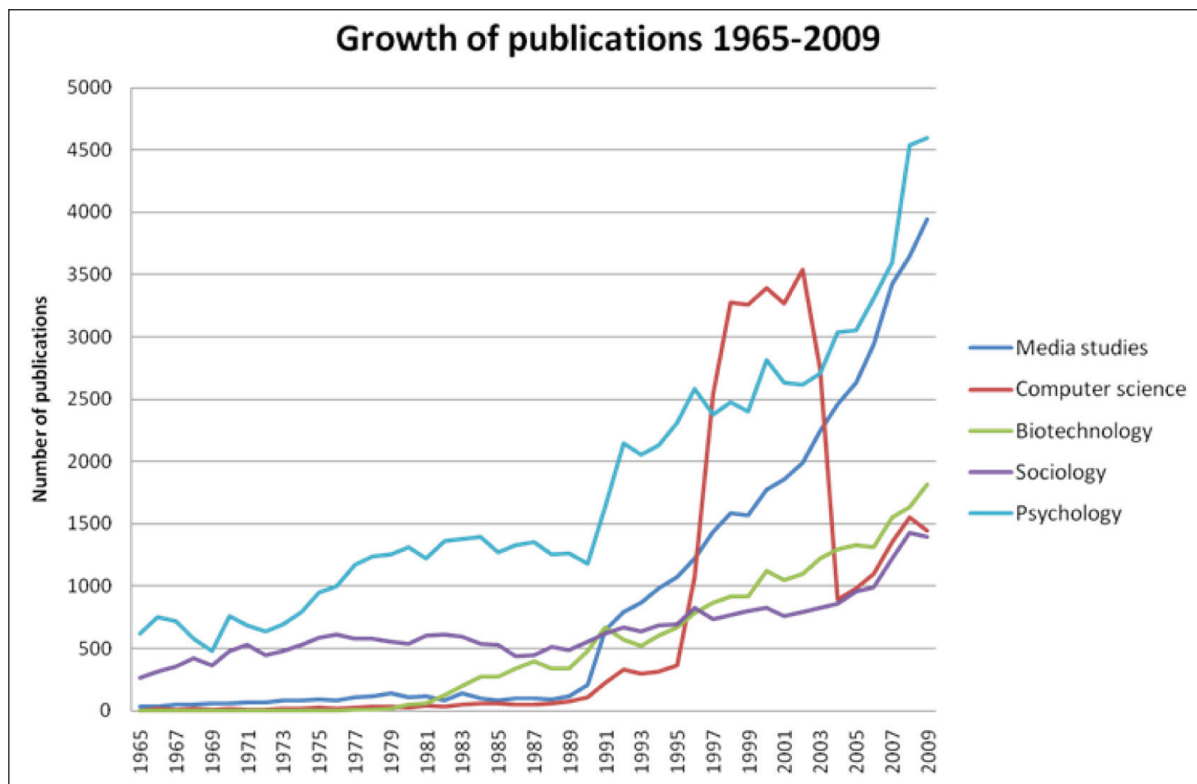
Assistenttikausi mukaan lukien tulen toimineeksi Tampereen yliopistossa yhteensä 39 vuotta ja 10 kuukautta – melkein 40 vuotta. Aikajanalla olen siis palvellut tätä oppilaitosta noin puolet sen olemassaolosta. Tästä ajasta olen ollut virkavapaana liki kymmenen vuotta, näistä neljä vuotta Suomen Akatemian varttuneena tieteenharjoittajana ja loput vierailevana etupäässä Yhdysvalloissa, mutta Tansaniassakin puolitoista vuotta. Kokonaisuus näyttää räsymatolta, viimeiset viisi vuotta kapeampana osa-aikaeläkkeen vuoksi.

Kuusikymmentäluvun puoliväli on aikakirjoihin merkittävä oman alani tiedotusopin historiassa: silloin voidaan katsoa nykyaikaisen viestinnän tutkimuksen vakiintuneen niin meillä kuin muuallakin. Vaikka median ja journalismin tutkimuksella ja opetuksella oli vuosikymmenien mittainen esihistoriansa erityisesti Saksassa ja USA:ssa, lähtevät opettajien, opiskelijoiden ja julkaisujen määrät nousuun juuri 60-luvulla. Ja se nousu on ollut huimaa.

Tässä yliopistossa meitä oli syksyllä 1965 kaikkiaan viisi vakinaista alan opettajaa: kolme tiedekunnassa ja kaksi opetusjaostossa. Tänäpäin vakinaisia opettajia on 20, eli nelinkertainen määrä. Valtakunnallisesti kasvu on ollut vielä rajumpaa: 60-luvun puolivälissä meidän viiden lisäksi maassa oli yksi tiedotusopin lehtori ja pari puheopin lehtoria; nyt viestintätieteissä on kuutisenkymmentä virkaa, informaatiotutkimus mukaan lukien jopa 80. Karkeasti voi sanoa, että sinä aikana, jona olen ollut alalla, virkojen määrä on kymmenkertautunut ja on syntynyt lukuisia uusia erikoisaloja kuten organisaatioviestintä ja mediakulttuuri.

Tässä on myötäjuoksija-ajatuksen ydin: olen ollut mukana tieteenalani historiallisessa kasvuvaiheessa, joka vertautuu sellaisiin uusiin tieteisiin kuin tietojenkäsittely ja biotekniikka. Valtava kasvu näkyy julkaisujen määrässä. Mediatutkimus nousee jyrkästi vuodesta 1990 ja ohittaa heti sosiologian ja päättyy tänäpäin jo psykologian lukemiin. Oman alani taustalla on median kasvanut merkitys kun maailma on monessakin mielessä ”medioitunut”.

Lähde: Web of Science -tietokannoista koonnut Maria Forsman.

Neljän vuosikymmenen pitkä juoksu ei ole ollut vain määrän kasvua vaan myös laadullista murrosta. Positiivistisesta tutkimusotteesta siirryttiin ensin kriittiseen, poliittisen taloustieteen lähestymistapaan, sitten tekstuaalisen käänteen kautta kulttuuritutkimuksen näkökulmaan ja erilaisiin vaihtoehtosuuntauksiin, kuten naistutkimukseen. Itse en toki ehtinyt juosta kaikkien suuntausten sisällä, mutta liepeillä olen liikkunut sen verran, että kiinnostuin tieteenalasta itsestään (esim. artikkeli *Discipline or Field: Soul-searching in communication research*. *Nordicom Review* 1977). Muutenkin minua ovat innoittaneet kokonaismaisemat, eivät niinkään yksityiskohdat ja erityiskysymykset. Innostuin varsinkin siitä, mitä median *pitäisi* yhteiskunnassa tehdä, eli normatiivisista mediateorioista (Clifford G. Christians, Theodore L. Glasser, Denis McQuail, Kaarle Nordenstreng & Robert A. White: *Normative Theories of the Media: Journalism in Democratic Societies*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press, 2009).

Tässä kaikessa olen ollut kirjaimellisesti myötäjuoksija – en tienraivaaja tai suunnannäyttäjää. Tuskin kukaan yksi tutkija maailmalla voi nostaa tässä itseään historian tekijäksi: olimme kaikki valtavan aallon matkassa – aallon joka kumpusi yhteiskunnan materiaalisista pohjavirroista ja aatehistorian monitasoisista vaikutteista. Toisaalta en saata vähätellä olleeni pelkkä *perässä*juoksija, koska minulla on ollut onni tehdä yhteistyötä sellaisten keihäänkärkien kuin Yrjö Ahmavaaran, Denis McQuailin, Herbert Schillerin ja Yassen Zassourskyn kanssa.

Mutta on minulla toki toinenkin myötäjuoksijateema: yhteiskunnallis-poliittinen osallistuminen. Tämä myötäjuoksu alkoi Reporadiossa 60-luvun lopulla kun tempauduin mukaan vanhoillisia ajatusrakennelmia murtavaan liikkeeseen. Siellä työskentelin yhdessä Pertti Hemánuksen kanssa, jolla oli sama tahdonsuunta ja josta myöhemmin tuli läheinen työtoveri yliopistolla. Jotkut kutsuvat aatettamme vasemmistolaisuudeksi tai punaisuudeksi, mutta itselleni se on yleisdemokraattisuutta. Se kumpusi sivistyneistökodin kasvatille sisään rakentuneesta vakaumuksesta, että kaiken mittana on ihminen eikä tavara ja kansa eivätkä markkinat.

Se oli puolueista riippumatonta toimintaa tasa-arvon ja demokratian hyväksi niin viestintäpolitiikassa, korkeakoulupolitiikassa kuin kansainvälisessä politiikassa. Vuosikymmenten mittaan ehdin olla mukana sananvapauslainsäädäntöä ja lehdistötukea uudistamassa, yliopistojen hallintoa ja tutkintorakennetta uudistamassa sekä median ja journalistien kansainvälistä kenttää rakentamassa. Kaikilla näillä uudistuksilla oli vastustajansa – se oli kamppailua kansallisilla ja kansainvälisillä voimakentillä, ja sen taiston tuoksinassa ehti tulla niin lunta tupaan kuin kiitosta osavoitoista. 70-luvun alussa Ilkka-lehden pakinoitsija Aaretti luonnehti meikäläisen ärsyttäviä viestintäpoliittisia kantoja niin, että niiden lukeminen on kuin pissaisi sähköpaimeneen: iskut toistuvat jatkuvasti.

Yleisdemokraattisessa uudistusrintamassa olin aktiivinen myötäjuoksija – joissakin vaiheissa jopa eturivin juoksija. Hyväksyn itselleni näissä asioissa nimilapun ”edistyksellinen”, mutta pidän silti kiinni myötäjuoksija-ajatuksista, koska en halua mystifioida subjektin roolia historian kulussa vaan korostan laajemman yhteisön ja instituutioiden merkitystä.

Tämä poliittinen myötäjuoksijateema kuuluu yliopiston kolmanteen tehtävään: tutkimuksen ja siihen perustuvan opetuksen rinnalle vuosituhaten vaihteessa tulleeeseen velvoitteeseen edistää tutkimustulosten yhteiskunnallista vaikuttavuutta. Tiedotusopissa tämä on kautta aikojen ollut luonnollinen osa toimintaa, ei vain minun vaan meidän kaikkien. Samoin kansainvälisyys, jonka jo Vehmas toi vahvasti alalle. Meillä tiedotusopissa on näissä asioissa saatu tosi paljon aikaan: päätä ei ole paleltanut olla mukana reaalielämässä niin kotimaan kuin kansainvälisilläkin kentillä – viestintäpolitiikassa, toimittajien ammattietikassa, rauhan ja kehityksen asioissa. Tänä päivänä tehtävämme on puolustaa toimittajan lähdesuojaa ja kysyä, miksei tätä asiaa voida ratkaista lisäämällä se perustuslakiin.

Vaikka omalla kohdallani opetus ja tutkimus ovat ajoittain jääneet yhteiskunnallisen osallistumisen varjoon, minulla ei liiemmin ole aihetta katumusharjoituksiin mennyttä muistellessa. Moraalini ei salli suhdannepoliittista takinkäänöstä ja imelää pokkurointia kunkinhetkisellegemonialle. Niille, jotka syyttävät minua myötäjuoksemisesta kotimaisen vallankumouspuuhan mukana ja asettumisesta kylmän sodan rintamalinjoilla idän leiriin, suosittelen tarkempaa perehtymistä 70-luvun historiaan sen sijaan, että langetaan muodinmukaiseen päivittelyyn suomettumisen kauheuksista. Toisaalta olen valmis kriittisesti tarkastelemaan omaa toimintaani kyseisen ajan riennossa, kuten suomettumisen osalta olen jo hiukan tehnytkin. Mutta sellainen yksinpuhelu vaatii pitemmän tovin, kuin jäähyväisluento tarjoaa.

Missään tapauksessa en voi tarjoilla herkullisia paljastuksia toimimisesta sen tai tämän kuppikunnan hämärisissä puuhissa, koska sellaisia ei ole olemassa paitsi matalaotsaisten lähimmäisten päässä. Sen sijaan voin paljastaa esimerkiksi antaneeni vaitiololupauksen Suomen Sanomalehtimiesten Liiton puheenjohtajalle Antero Laineelle, joka 70-luvun puolivälissä huolestui siitä, kun meikäläinen innostui niin sanotun progressiivisen tekijänoikeuden filosofiasta; sen mukaan todellista sananvapautta on kaiken mediasisällön esteetön käyttö. Antsu tietysti vartioi luovan työn tekijöiden etuja ja kavahti sitä, että tekijänoikeuksia ruvetaan nakertamaan yliopistollisella arvovallalla. Hän pyysi minua pitämään turpani kiinni näissä asioissa, ja minä suostuin – etenkin kun hän liittoineen oli juuri asettunut tukemaan toimittajakoulutuksessa minun edustamaani pitkän yliopistotutkimuksen linjaa. Tänä päivänä, jolloin Napster, Google ja Sanoma News rassaavat tekijänoikeuksia maailmanlaajuisesti, voin todeta, että tässä asiassa olen kääntänyt takkini.

Mieleen nousee toinenkin episodi noilta vuosilta: Neuvostoliiton tukema rauhanliike piti maailman rauhanvoimien kongressin Prahassa vuonna 1983, ja siellä olin tietysti minäkin, Kansainvälisen journalistiliiton IOJ:n presidentti. Suomen valtuuskuntaa johti eduskunnan puhemies Erkki Pystynen, joka oli toiminut aikaisemmin Tampereen yliopiston professorina. Kaikki kongressiin osallistuneet miehet saivat muistoksi harmaansinisen solmion, jossa oli sinipunaraidat ja kongressin logo rauhankyyhky. Puhemies Pystynen käytti tätä solmiota usein eduskunnassa, ja televisiosta se pisti meidän Prahassa mukana olleiden silmään ja sai sisäpiirissä nimityksen ”Pystysen kravatti”. Se on muistutus siitä laajapohjaisuudesta, jolla ETYK-Suomessa osallistuttiin rauhan ja aseidenriisunnan asiaan.

Tässä kohtaa en muuten ole kääntänyt takkiani enkä kadu mukana olemista tuossa rauhanliikkeessä. Sen sijaan huolestuttaa se militarisoitumisen ideologia, joka viimeisten kahden vuosikymmenen aikana on levinnyt meillekin. Jos jokin kaduttaa, se on se, etten ole enää korottanut ääntäni puolustamaan väkivallattoman maailman ideaa ja sitä kansainvälistä järjestystä, jota kutsun YK-ideologiaksi ja jota olin edistämässä esimerkiksi Unescon joukkotiedotusjulistuksen avulla.

Minulla on ollut onni työskennellä professorin virassa, joka tarjoaa ihmiselle tosi etuoikeutetun aseman, oikean vapauden kehdon verrattuna muihin työmarkkinoihin. Sopii kuitenkin muistaa, että professuurit ja lehtoraatit ovat eläkevirkoja, jollaisissa yliopistomme yli kuuteensataan nousevasta opetushenkilöstöstä on vain puolet. Toinen puoli opettajakunnasta on siis pätkätyöläisiä, samoin yli 400 kokopäivätoimista tutkijaa. Enemmistö tämän talon tuhatpäisestä opetus- ja tutkimushenkilöstöstä elää kaukana siitä varmuudesta, josta itse olen voinut nauttia.

Yhtä lailla sopii muistaa, että yliopisto on yhteisö: täällä syntyy tulosta ei vain yksilöiden vaan myös meitä kaikkia kannattavan tukiverkoston ansiosta. Ja tässä verkostossa ei ole vain opettajia ja tutkijoita vaan myös laitosten, tiedekuntien ja hallintoviraston toimistoväkeä, kirjaston ja tietokonekeskuksen ihmisiä, vahtimestareita ja puhelinvälittäjiä eli sitä infrastruktuuria, jonka varassa tiedettä tehdään.

Yliopistoyhteisö on muuttunut viimeisten parinkymmenen vuoden kuluessa. Olemme nyt yhä ahtaammalla suoritusten ja hallinnon paineessa eikä yliopistolaissa mainittuun vapaaseen tutkimukseen tahdo enää jäädä aikaa kuin erillisissä Akatemian ja muiden rahoittajien hankkeissa. Puhumattakaan että satsattaisiin siihen, mitä yliopistolaki niin ikään edellyttää: kasvattaa opiskelijoita palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa. Tämä työpaikka on kaukana siitä yliopistosta, johon neljä vuosikymmentä sitten tulin ja jossa tiedettä saattoi harjoittaa ihanan välkeillä vesillä.

Minun ihanneyliopistoni on yhdistelmä sitä joviaalia YKK:ta, johon tulin mukaan 1960-luvulla, sitä innostunutta Tampereen yliopistoa, joka poreili alakuppilassa 1970-luvulla ja sitä huippuyliopistoa, jota olen saanut maistaa Illinoisissa, Kaliforniassa ja Teksasissa. Meillä on kaikki edellytykset kansainväliseen huippututkimukseen ja -opetukseen ja sitä meillä jo tehdäänkin, vaikka opettaja-opiskelijasuhde on täysin kohtuuton verrattuna siihen pienryhmätyöhön, josta Cambridge ja Harvard ammentavat laatunsa. Ylimitoitettu suorituspaine uhkaa viedä meiltä sen hapen, jonka varassa huipulle nousta.

Joka tapauksessa voin sanoa, että yliopisto ja nimenomaan Tampereen yliopisto on ollut maailman paras työpaikka ja vuosikymmenet täällä ovat minulle suorastaan – rakkaustarina.